

«ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ У
ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ:
НОВІ РЕАЛІЇ ТА ВИКЛИКИ»

МАТЕРІАЛИ

Міжнародної науково-практичної
конференції

26 вересня 2023 року

Соціологічна асоціація України
Південноукраїнське відділення САУ
Державний заклад
«Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Кафедра філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності
Національний університет «Одеська юридична академія»
Факультет психології, політології та соціології
Universitatea de Stat din Moldova
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
Centrul Sociologie și Psihologie Socială al ICJPS
Asociația Sociologilor și Demografilor din Republica Moldova

**«ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ У
ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ: НОВІ РЕАЛІЇ ТА
ВИКЛИКИ»**

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної конференції
26 вересня 2023 року

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

**ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ У
ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ: НОВІ РЕАЛІЇ ТА
ВИКЛИКИ: МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

УДК 316+339.94
ББК 60.5+66.4

Рецензенти:

Інна ГОЛУБОВИЧ, докторка філософських наук, професорка, завідувачка кафедри філософії Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;
Денис ЯКОВЛЕВ, доктор політичних наук, професор, декан ФППС Національного університету «Одеська Юридична Академія».

Рекомендовано Вченою радою Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Протокол № 5 від 30.11.2023 р.

Редакційна колегія:

Відповідальний редактор – **Олена ЛІСЕЄНКО**, д. соц. н., професорка кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (м. Одеса), голова Південноукраїнського відділення САУ, Україна.

Члени редколегії:

МОКАНУ Віктор – д. соц. н., директор Центру соціології та соціальної психології Інституту правових, політичних та соціологічних досліджень Державного університету Молдови, керівник Асоціації соціологів і демографів Республіки Молдова, Республіка Молдова;

БОРІНШТЕЙН Євген – д. філос. н., професор, завідувач кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Україна

ПЕТІНОВА Оксана – д. філос. н., професорка кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Україна

АТАМАНЮК Зоя – д. філос. н., доцентка кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Україна

МОКАНУ Анжела – докторка соціології, науковий співробітник Центру соціології та соціальної психології Інституту правових, політичних та соціологічних досліджень Державного університету Молдови, Республіка Молдова.

Феномен соціальної консолідації у Центрально-Східній Європі: нові реалії та виклики : матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. 26 вересня 2023 року. м. Кишиневу – м. Одеса / за ред. О. В. Лісеєнко. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2023. 93 с.

Матеріали конференції представлені в авторській редакції мовою оригіналу

© Південноукраїнське відділення Соціологічної асоціації України, 2023

© Асоціація соціологів та демографів Республіки Молдова, 2023

**ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ У
ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ: НОВІ РЕАЛІЇ ТА
ВИКЛИКИ: МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

Інтерес становлять критерії або виміри особистої категоризації. Нами було виділено ресурсні критерії: компетентна-некомпетентна (мова, законодавство країни), обмежена – необмежена (матеріальними ресурсами, емоційним станом), забезпечена – незабезпечена (житлом, зв'язками, ресурсами), а також особистісні критерії: активна – пасивна; самостійна – несамостійна, зайнята – незайнята, емоційна – неемоційна.

Інакше висловлюючись, транзитність ідентичності вимушених біженок пов'язані з об'єктивними і суб'єктивними чинниками. Українські жінки роз'їхалися різними країнами з різними умовами життя, мовою, культурою, традиціями, правовим забезпеченням життя. Час змінює людей, патерни поведінки, звички, навички та вміння, а нові контексти вносять корективи до системи цінностей, стилю поведінки. З іншого боку, біженці виявляють свою суб'єктність у прийнятті рішень, не втрачають свого коріння. Війна ще більше згуртувала націю і зміцнила національну, українську ідентичність і нові звички та патерни поведінки вплетені в особисті структури, що вже склалися.

Таким чином, транзитна ідентичність – це певний сукупний досвід невпевненості людини в її становищі, у правах та доступності засобів до існування, невизначеності щодо спадкоємності та майбутньої стабільності. Виділення поняття транзитної ідентичності та вивчення її особливостей може стати запорукою успішності повернення вимушених мігрантів на батьківщину, повоєнного реформування українського суспільства та подальшої інтеграції України до ЄС.

Література:

1. Neville FG, Drury J, Reicher SD, Choudhury S, Stott C, Ball R, et al. (2020) Self-categorization as a basis of behavioural mimicry: Experiments in The Hive. PLoS ONE 15(10): e0241227
2. Reimer, N. K., Schmid, K., Hewstone, M., & Al Ramiah, A. (2020). Self-categorization and social identification: Making sense of us and them. In D. Chadee (Ed.),
3. Strauss, A., & Corbin, J. (1994). Grounded Theory Methodology: An Overview. In N. Denzin & Y. Lincoln Handbook of Qualitative Research. 1st ed. (pp. 273–284).

Віктор ЩЕРБИНА

*доктор соціологічних наук, професор,
Київський інститут бізнесу і технологій, Україна*

ІНСТИТУЦІЙНА ЗМІНА – ЧИННИК НВОЇ СОЦІАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Соціальна консолідація – феномен, похідний від стану соціальних інститутів, відтак її основи та динаміка залежать від того, в якій історичній фазі трансформацій вони знаходяться. Зміна інституційної побудови

суспільства – історично тривалий процес, основу якого складають історично нові потреби життєтворення народу, що їх неможливо задовольнити на основі попередніх процесів соціальної взаємодії, яка відбувається в рамках інститутів, що склалися у попередню історичну добу. Нові потреби, що виникають та розповсюджуються у суспільстві, спочатку призводять до кризи існуючих інститутів, спричиняють їх кризу і занепад та, зрештою, стають основою їх зміни та переходу до якісно нової соціальної системи, здатної до подальшого самовідтворення протягом історичного часу.

Інституційна зміна є процесом утворення історично нового цілісного комплексу соціальних інститутів. Її визначальним моментом, на нашу думку, є зміна типу аутопоезису соціальної системи як історично нового цілого. Умовою зміни є попереднє накопичення трансформацій окремих суспільних інститутів, що спричиняє їх кризу і робить необхідним творення нового порядку життя. Однак криза є передумовою, але не основою творення нових інституційних засад спільного буття.

Аутопоезійна система не тільки самовідтворюється, але й продукує щось якісно нове, що перетворює її на витвір самої себе. Аутопоезійні системи є цілісностями та мережами виробництва власних компонентів, які одночасно рекурсивно генерують мережу, що їх виробляє, і конституують її кордони.

На нашу думку аутопоезис соціальної системи не лише характеризує її здатність до самовідтворення, а й має історично-конкретний характер, тобто можна виділяти його якісно конкретний тип, що може конституюватися та змінюватися. Теоретична гіпотеза, з якої ми виходимо, полягає у припущенні, що різні типи систем передбачають різні типи аутопоезійності. Коли відбувається зміна типу соціальної системи, слідом за попередніми змінами окремих її елементів та загальної структурної побудови, виникає протиріччя між інноваціями та існуючим типом аутопоезійності. Це протиріччя вирішується кризою цілісності та зміною типу аутопоезійності соціальної системи. Цим завершується перехід суспільства як системи до нового історичного стану, система соціальних інститутів набуває цілісності та здатності до самовідтворення на своїй власній основі. Питання щодо процесу зміни типів аутопоезійності є окремим предметом теоретичного конструювання – можливо, воно є похідними від типів культури, вони виражаються у вигляді системи етичних поглядів щодо сенсів та змісту соціального життя конкретного суспільства. Це проблема теоретичного аналізу на стику соціально-філософського, соціально-теоретичного, психологічного, антропологічного та культурологічного знання.

Виходячи з цього припущення, аутопоезис як соціологічне поняття, можливо, здатне бути інструментом макросоціологічного аналізу станів та етапів розвитку цілісності інституціональної побудови конкретного суспільства у його відмінності від інших суспільств. Зміна аутопоезиса може

розглядатися як такий специфічний момент переходу до соціальної системи нового типу, коли цей новий тип системи отримує здатність та починає самобутньо відтворювати власні нові елементи та нову інституційну побудову в цілому. Відтак, процес соціальної консолідації суспільства отримує нову соціально-історичну основу. До такого моменту трансформації соціальних інститутів відбуваються, зберігаючи об'єктивно невизначеність, «обтяженість минулим» і соціальна консолідація відбувається скоріше всупереч, ніж завдяки домінуючим процесам інституційної зміни. Саме тому у цей період трансформацій суспільства соціологічні обстеження фіксують наявність двоїстості як існуючих інституційних взаємодій, так і «розколотість» «багатовекторність» суспільства щодо загальнозначущих проблем розвитку. Соціальна консолідація за таких умов має «героїчний характер» протистояння ефектам кризи інституційної побудови соціальної системи. До моменту зміни типу аутопоезійності увесь корпус соціальних інститутів змінюється на попередній аутопоезійній основі, в силу наявності суперечностей попередньої інституційної побудови, окремими моментами, не змінюючись остаточно як ціле. (Це, зокрема, дозволяє утримувати у масовій свідомості ілюзію можливості «повернення» до попереднього стану суспільства.)

Перехід до нового типу аутопоезійності призводить до інституційної зміни в цілому, історично відкидає двоїстість попереднього стану суспільства та відкриває можливість тих змін соціальних інститутів, які були неможливі раніше. У суспільстві виникає суб'єктивне відчуття незворотності історичних перетворень, які відбулися та перспективи подальшого розвитку. Соціальна консолідація за таких умов набуває характеру масового ентузіазму. На нашу думку, зміна аутопоезису є окремою складовою інституційної зміни як структурної характеристики процесу макросоціальної трансформації, яку слід виокремлювати та досліджувати засобами соціологічного теоретизування.

Від початку доби Незалежності в Україні соціологам складно було визначити, який саме тип суспільства існував в Україні насамперед тому, що постійно відбувалася трансформація соціальної системи як предмету аналізу. Відтак йому були об'єктивно притаманні одночасно риси тих порядків соціальної взаємодії, що історично відходили і тих, що лише виникали, були фактично ще варіантами майбутніх системних рис. Було складно (а фактично неможливо) визначити його типові риси – «суспільство масової аномійної деморалізації і аморальної більшості», «суспільство з подвійною інституціональною системою», «суспільство з цінностями часів викривленого модерну», «суспільство персоніфікованої довіри з переважно негативним соціальним капіталом», «суспільство переважно негативних ідентичностей» «суспільство, що гине», «посттоталітарне», «постколоніальне» і «пострадянське», тощо. Разом з тим, не зважаючи на таку формальну невизначеність, основним консенсусним напрямком історичних

трансформацій суспільства був «демократичний транзит» в напрямку побудови «суспільства ринкового типу». Конституційно було визначено мету державної діяльності – це політична демократія, правове суспільство, та вільна економіка з добробутом населення.

Після революції 1991-1993 р.р. почався перший етап історичних трансформацій –1994-2004. Групами, які прийшли до влади в колишній УРСР, була проголошена нова держава – законодавчо, офіційно були відмінені всі інститути попереднього суспільства. Зміни визрівали у процесах поширення кризи існуючих на той момент соціальних інститутів, вони втратили здатність до самовідтворення, вони не могли змінитися водночас. Почався етап, який можна визначити, користуючись терміном Євгена Головахи, як етап «подвійної соціалізації». Соціальні інститути пізньорадянського (соціалістичного) типу ще фактично існували у практиках життя населення, але держава та пануючі групи їх вже не підтримували політичними та адміністративними діями.

Соціальні зміни, що їх розпочали нові різноманітні суспільно-політичні актори, були орієнтовані як на словах, так і фактично (хоча це не дуже співпадало), на створення нових інститутів, однак історичні умови не передбачали можливості зробити це одним кроком. Довгий час існувала інерція повсякденних світів п'ятидесятимільйонної країни, яка утримувала практики життя на попередніх інституційних засадах. У той же час, незалежно від того, як саме хто з діячів того періоду розумів зміни, історичною метою трансформацій було утворення «ринкового суспільства». Це суспільство, в якому домінуючою основою соціальної взаємодії є забезпечення матеріальних, організаційних та духовних умов процесу відтворення додаткової вартості, а основою інституційного будівництва є реалізація принципу приватної власності. «Предметом віри» було вже нове суспільство, якого ще не було, а «предметом скепсису» – попереднє, яке ще існувало фактично у практиках інституційної взаємодії. Протиріччя між вірою та скепсисом утворювало соціальне напруження, створюючи енергію змін, яка живила історичний ентузіазм різноманітних соціальних акторів.

На цьому етапі засади нової інституційної побудови України почали виникати та формуватися ще у надрах попередніх інститутів та розумілися як їх трансформація та, почасти, як їх девіація. Існувало уявлення, що нове суспільство буде «покращеним» варіантом попереднього і тому позитивні риси попередніх соціальних інститутів будуть збережені, а на місце негативних прийдуть нові, позитивні. У такій внутрішньо суперечливій ситуації соціалізувалося нове покоління – носій нових цінностей. У масовій свідомості були легітимовані нові культурні цінності та норми (ідеологія), почали формуватися нові соціальні групи (насамперед підприємці), виникла

нова політична структура (незалежна держава та національний політикум), відбувалися зрушення у культурному житті.

На другому етапі зміни соціальної системи політичні та організаційні засади пізнорадянських соціальних інститутів стали відкидатися – це відбувалося у формі політичної боротьби 2004–2014р.р. «Ринкове суспільство» вже сформувалося у його історично можливому вигляді («дикий олігархічний капіталізм») та почало спричиняти тиск на існуючу систему інституційного відтворення соціальних відносин. Покоління «червоних директорів» та партійної номенклатури вже перестало як особливий соціальний актор впливати на політичне і соціальне життя країни, на історичну арену вийшло покоління «нового бізнесу» зі складу колишнього комсомолу, заявив про себе і бізнес, який базувався на економічних інноваціях. Інституційні регулятори на цьому етапі швидко та відкрито втрачали свою дієвість, політична боротьба, яка охоплювала маси, стала реакцією на зростаючу аномію. Стан, коли нові цінності та норми було проголошено, але життя не відбувалося відповідно них став системним, у різних сферах панувала «корупція», не було омріяних результатів «ринкового суспільства» і демократичного транзиту. Зростала соціальна напруга між потребою нового покоління у новому соціальному порядку, який дозволить задовольняти його нові життєві потреби (засновані на нових цінностях та ідентичностях, засвоєних у соціалізації новітньої доби) та діючими пост-радянськими політичними інститутами. Разом з режимом Януковича у минуле поринула «вїдена» зсередини ринковим суспільством пост-радянська Україна як історично конкретна система соціальної організації життя народу.

З 2014 року почався етап «інституційної зміни», змістом якого стало виникнення організаційних засад вже не для трансформації окремих інститутів, а для утворення нового їх цілісного комплексу. Попередні інститути остаточно втратили свою дієвість. Суспільство стало поринати у стан аномії, оскільки відбулася вже не трансформація, а руйнація всіх реально існувавших до останнього часу попередніх патерналістських інститутів. У той же час нові інститути, що їх було проголошено, на той історичний момент ще не склалися у практиках життя населення.

Війну можна розглядати як соціальне явище та соціальний процес. Як явище вона виявила та виявляє неможливість продовження суспільного стану «відкладеного транзиту», життя на попередній інституційній побудові, з одного боку, та прагнення нового покоління жити за іншими інституційними порядками, з іншого.

У війні відбувається зміна саме типу аутопоезійності та відкриваються перспективи консолідації суспільства на основі нової історичної перспективи. Як соціальне явище вона робить вже не просто бажаним, але необхідним перехід до нового типу аутопоезису, на основі якого буде розгорнуто новий

соціальний порядок, інституційні засади якого вже сформувалися попередніми частковими трансформаціями окремих соціальних інститутів. Сучасні події призведуть до зміни аутопоезійності усієї світової системи, яка також переживає кризу, обумовлену трансформаціями інститутів, які було сформовано ще у другій половині ХХ ст.

Алла ЛОБАНОВА

доктор соціологічних наук, професор

Криворізький державний педагогічний університет, Україна

Дарія СЛАВІНА

магістр, факультет соціології і права,

Національний технічний університет України

«КПІ ім. Г.Сікорського», Україна

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Актуальність дослідження корупції в Україні в умовах російсько-української війни набуває особливої значущості. Європейські політики постійно звертають увагу української влади на необхідність боротьби з корупцією, зазначаючи, що вона має довгу історію свого поширення та певні традиції практично в усіх сферах суспільного життя, особливо у державних органах, будівництві, освіті, медицині, землеврядуванні тощо. Незважаючи на зусилля влади і суспільства, корупція залишається поширеною і є серйозною загрозою для розвитку країни та її інтеграції в європейське співтовариство, обмежуючи можливості економічного зростання, демократичних реформ і забезпечення прав людини. Тому потреба дослідження стану корупції, її чинників, запобіжників та європейських вимог до її подолання залишається гостро важливою особливо в умовах повномасштабного вторгнення російських військ на територію України, оскільки стратегічною метою українського суспільства після закінчення війни є інтеграція до Європейського Союзу.

Отже мета роботи полягає у визначенні європейського виміру проблем і перспектив наявності корупції в Україні та ролі європейських інституцій у сприянні українській владі щодо її подолання.

Корупція – явище історичне, яке існувало в усі періоди розвитку людської цивілізації, існує донині більшою або меншою мірою свого прояву практично в усіх країнах світу, про що свідчать щорічні рейтинги, які проводяться з 1995 року організацією Transparency International. Так, «Індекс сприйняття корупції 2022» показує, що більшість із 180 країн, які входять до